

земляків. Серед багатих країн, тільки у північній Європі люди живуть усі в достатку та у відносній рівності.

Очевидно, що потрібно переймати досвід північних європейців і шукати нові, альтернативні економічні та політичні методи для того, щоб подолати надто великі соціальні контрасти. Більшість проблем на шляху до подолання бідності та нерівності створюються у вищих ланках політичної влади та економічної піраміди, де озброєні можливостями особи прагнуть реалізовувати у першу чергу свої егоїстичні інтереси, керовані вочевидь жадобою влади і багатства, як це у свій час підмітив Нікколо Мак'явеллі [3].

Висновки. Тема бідності та соціальної нерівності була гострою проблемою з давніх часів і залишається такою по сьогоднішній день. З новими ідеями, перевіреними практикою життя методами та підходами до розв'язання цих проблем, людством було досягнуто суттєвих позитивних результатів. Зміни, які відбулись за останню сотню років, багаторазово скоротили процент бідного населення, але і не без негативних результатів. Той хто належав до найвищої ланки соціально-економічної піраміди збільшили багаторазово свої статки. Окрім того, на прикладі країн Африки і Європи, було визначено що бідність в різних гео економічних частинах світу – відрізняється і залежить від різних факторів, таких як: рівень економічного розвитку, наявність на території країни покладів природних ресурсів, розвинутість інститутів управління, відсутність корупції і т. д. Подальший розвиток у напрямку подолання бідності та соціальної нерівності має бути зорієнтований на створення більш справедливої системи міжнародних економічних відносин, який дозволить ліквідувати колоніальні відносини між більш і менш розвиненими країнами та створення ефективного механізму перерозподілу доходів від найбагатших до найбідніших в середині кожної з країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрушків Б., Грушко В., Мельник Л., Шерстюк Р. Механізм вільного ринку як інструмент опанування економічної влади над суспільством та інститутами держави // Галицький економічний вісник – випуск ТНТУ ім. Пулюя. Вип. 6 (73), 2021. С. 5-15.
2. Де Сото Ернандо Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає на Заході і ніде більше / Ернандо де Сото. – К.: Наш формат, 2017. - 232 с.
3. Мак'явеллі Нікколо. Флорентійські хроніки; Державець / пер. з італ. А. Перепаді. Харків: Фоліо, 2007. 511 с.
4. Седлачек Т. Економіка добра і зла / пер. з чес. Т.Окопна. Львів: Видавництво Старого Лева, 2017. 520 с.

*Булик Мар'яна-Стефанія
Науковий керівник – доц. Андрійчук Іванна*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Проблема девіантної поведінки підлітків уже протягом тривалого часу перебуває в полі зору наукової спільноти. Особливе значення в аналізі девіантної поведінки молоді мають соціально-психологічні чинники, оскільки впродовж останніх років в Україні спостерігається

зростання кількості підлітків, які вдаються до вживання алкоголю, наркотичних та інших психоактивних речовин, проявляють агресивність та інші форми соціальних відхилень.

До психологічних чинників зазвичай відносять особистісні риси підлітка, зокрема занижену самооцінку, схильність до ризикованої поведінки, емоційну нестійкість та труднощі з вираженням власних почуттів. Підлітковий вік характеризується глибокими внутрішніми трансформаціями, що пов'язані з пошуком власного «я» та апробацією нових соціальних ролей. Ці процеси нерідко супроводжуються поведінковими експериментами, які можуть виходити за межі прийнятих соціальних норм.

Соціальні чинники включають сукупність зовнішніх впливів, серед яких значну роль відіграють умови в родині, матеріальне становище, а також характер стосунків з однолітками. Несприятливе соціальне середовище - зокрема брак емоційної підтримки, наявність конфліктів або насильства в родині - здатне провокувати формування девіантної поведінки. Крім того, залучення до групи однолітків, що демонструє асоціальні або протиправні установки, може стати вирішальним фактором у розвитку небезпечної або делінквентної активності.

Метою статті є аналіз літературних джерел та узагальнення теоретичних даних щодо соціально-психологічних чинників девіантної поведінки підлітків.

Дослідженню різних аспектів девіантної поведінки та чинників її виникнення присвячені праці багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема: Н. Алексеєнко, В. Вінс, Л. Гачак-Величко, Г. Закалик, С. Макаренко, К. Мураненко, Н. Партико, М. Петричук, Л. Пілецька, О. Тороп, Y. Azizi, N. A. Mohd, B. Badrulzaman, J. Damron-Bell та інші.

Попри значну кількість наукових досліджень, присвячених вивченню девіантної поведінки, загальноприйнятого та однозначного визначення цього поняття досі не існує. Це зумовлено відмінностями в підходах учених до трактування явища. Зокрема, одні дослідники вважають, що будь-яке відхилення від соціальних норм, прийнятих у суспільстві, слід розглядати як девіантну поведінку. Інші ж наполягають на обмеженні цього поняття лише випадками соціальної патології, тоді як деякі науковці пов'язують девіації виключно з порушенням правових норм. Таке розмаїття поглядів значною мірою визначається специфікою академічної галузі, в якій працює той чи інший дослідник, адже термін «девіантна поведінка» активно використовується не тільки в психології, але також у медицині, педагогіці та юриспруденції [3, с. 135].

Девіантну поведінку індивіда вчені В. Вінс та О. Тороп характеризують як сукупність дій або окремі вчинки, що не узгоджуються з усталеними в суспільстві нормами. Такі прояви часто супроводжуються внутрішньою психологічною дисгармонією, зниженим рівнем адаптації, порушенням процесу самореалізації, а також ослабленням морального та естетичного самоконтролю. Подібна поведінка розглядається як один із можливих негативних напрямів соціалізації особистості, що виникає на тлі порушення засвоєння як інституціоналізованих, так і спонтанно сформованих культурних норм. Девіації виявляються у відхиленні особистісного розвитку й функціонуванні індивіда від соціально та юридично прийнятих стандартів,

отримують негативну оцінку з боку суспільства та, як правило, мають об'єктивно шкідливі наслідки як для самої особи, так і для соціального середовища загалом [1, с. 70].

До характерних ознак девіантної поведінки серед неповнолітніх належать такі особливості:

- систематичне порушення базових соціальних норм, що триває упродовж певного періоду життя;
- поєднання поведінкових відхилень із проявами соціальної дезадаптації, що часто викликає негативну реакцію з боку оточення;
- у більшості випадків така поведінка є результатом загальної внутрішньої настанови підлітка, хоча іноді може бути реакцією на складні або екстремальні життєві обставини.

Найвища ймовірність розвитку девіантної поведінки спостерігається саме у підлітковому віці, що пояснюється специфічними віковими змінами, характерними для цього етапу формування особистості. Одним із ключових чинників, що спричиняє підліткові кризи, вважається біологічна перебудова організму, зокрема - початок статевого дозрівання та нестабільність функціонування окремих фізіологічних систем, перш за все нервової [2].

У процесі аналізу соціально-психологічних передумов девіантної поведінки серед неповнолітніх ключову увагу слід приділяти несприятливим аспектам взаємодії особистості з її найближчим соціальним оточенням. Розглянемо детальніше найбільш поширені соціально-психологічні чинники формування у підлітків девіантної поведінки:

1. Сім'я. Родина виступає базовою та універсальною структурною одиницею, що відіграє ключову роль у формуванні культурних орієнтирів дитини. Саме в межах сімейного середовища відбувається первинна соціалізація особистості. Сім'я забезпечує основу для міжособистісної взаємодії та формує систему відносин між її членами. Таким чином, батьки здійснюють перший вплив на дитину, закладаючи базу фізичного, емоційного, інтелектуального та духовного розвитку [4].

2. Школа. Після сім'ї навчальний заклад є наступним важливим соціальним простором для підлітків, у якому продовжується процес їх соціалізації. Школа становить середовище, де підлітки проводять значну частину свого часу, активно спілкуються, взаємодіють та засвоюють моделі поведінки. Саме в цей період можливе формування або закріплення девіантної поведінки, оскільки підлітки схильні до експериментів, у тому числі із соціальними межами дозволеного. Взаємодія з однолітками, які демонструють девіантні форми поведінки, може стимулювати наслідування подібних моделей [5].

3. Однолітки. Вплив однолітків є вагомим чинником, що формує девіантну поведінку підлітків і не обмежується лише рамками шкільного середовища. У підлітковому віці спілкування з ровесниками стає пріоритетним, а група однолітків - провідною референтною спільнотою. Саме в цьому колі формується система цінностей, уявлень та поведінкових орієнтирів. Під тиском однолітків підлітки часто модифікують свої уподобання, стиль одягу, поведінку, а також навчальні установки, прагнучи відповідати очікуванням своєї групи. Друзі в

підлітковому середовищі виступають моделлю для наслідування, і через тісну взаємодію відбувається передача не лише позитивних, а й девіантних моделей поведінки. Згідно із соціальними теоріями, злочинна або асоціальна поведінка часто формується через контакт і спілкування, в якому засвоюються відповідні установки, цінності, мотивації та способи дії.

Сприйняття девіантної поведінки однолітків як прийнятної може зумовлювати прагнення підлітка імітувати її, щоб зберегти статус у групі або уникнути соціального відторгнення. У деяких випадках це проявляється у вживанні наркотиків, алкоголю, палінні, носінні зброї, участі в булінгу чи навіть у злочинних групах. Бажання бути прийнятим у групі часто переважає індивідуальні моральні принципи, що робить підлітків особливо вразливими до зовнішнього впливу. Проблеми у встановленні стійких соціальних зв'язків з однолітками нерідко призводять до ізоляції та ризику виникнення деструктивних форм поведінки. Соціальна відчуженість або неприйняття з боку ровесників може підштовхнути підлітка до агресії, девіантних дій чи надмірної сексуалізації як спроби здобути визнання в групі [6, с. 110].

4. Громада. Зміни в соціальній структурі суспільства можуть призвести до ослаблення або руйнування зв'язків усередині громади, що, відповідно до положень теорії соціальної дезорганізації, сприяє зростанню рівня девіантної та делінквентної поведінки. Деструкція соціальних контактів у мікросередовищі - зокрема в межах житлового району - унеможливорює формування стійких взаємин, які виконують функцію регуляторів поведінки. Одним із ключових джерел таких зв'язків можуть виступати сусіди, які здатні забезпечити підліткам додаткову підтримку, позитивний приклад і соціальну залученість. Таким чином, здорова взаємодія з представниками місцевої громади, включно з родичами, сусідами та іншими авторитетними особами, може сприяти зниженню рівня девіантної поведінки серед неповнолітніх.

5. Засоби масової інформації. У сучасному світі цифрові технології стали невід'ємною частиною щоденного життя підлітків, формуючи специфічне інформаційне середовище, яке активно впливає на їхню поведінку, сприйняття та систему цінностей. Новітні медіа - соціальні мережі, відеоплатформи, месенджери - значною мірою визначають спосіб комунікації, розваг і навіть навчання. Підлітки часто перебувають у стані постійної інформаційної взаємодії, що передбачає багатозадачність та високий рівень онлайн-залученості. Надмірне використання соціальних мереж може спричинити низку негативних психоемоційних наслідків, серед яких: секстинг, кібербулінг, створення замкнених соціальних груп (кліків), підвищений рівень тривожності, депресивні стани, соціальна ізоляція та саморуйнівна поведінка. Ці ризики свідчать про потужний вплив мас-медіа на формування потенційно девіантної поведінки у підлітків [7, с. 44].

Висновки. Таким чином, важливим етапом у вивченні причин виникнення та розвитку девіантних проявів серед молоді є аналіз соціально-психологічних чинників. Девіантна поведінка, що включає порушення соціальних норм і стандартів, може бути зумовлена низкою факторів, серед яких особливе місце займають психологічні та соціальні аспекти, що впливають

на формування цінностей, поведінкових патернів і соціальних взаємодій підлітків. Можна зробити висновок, що одним із ключових факторів, які впливають на процес соціалізації підлітка, на думку науковців, є рівень добробуту сім'ї та побутові умови, у яких він зростає. Обмежені фінансові ресурси знижують можливості дитини в отриманні якісної освіти, професійної підготовки та повноцінної участі в соціальному житті, що, у порівнянні з однолітками з більш забезпечених родин, суттєво зменшує її життєві перспективи. Соціально-економічна вразливість може спричинити формування в дитини уявлення про себе як про маргіналізованого члена суспільства, що в подальшому проявляється у втраті інтересу до навчання, негативному ставленні до праці, зневазі до правових норм та загальноприйнятих цінностей. Такі умови нерідко виступають каталізатором девіантної поведінки й сприяють формуванню криміналізованих установок. Однак слід зазначити, що сам факт фінансової неспроможності родини не є однозначним та безумовним чинником девіації. Проте соціально незахищені сім'ї часто виявляються неготовими до ефективного виконання повноцінної виховної функції, що підвищує ризики розвитку поведінкових відхилень у дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінс В. А., Тороп О. С. Вплив сім'ї на формування девіантної поведінки в підлітків. Габітус. 2023. Вип. 54. С. 69–71.
2. Мураненко К. Ю. Психологічні чинники девіантної поведінки підлітків. URL: <http://www.apppsychology.org.ua/data/jm/v11/i20/16.pdf> (дата звернення: 14.04.2025).
3. Партико Н. В., Закалик Г. М., Макаренко С. С. Чинники девіантної поведінки неповнолітніх. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. Т. 1. № 63. С. 134–137.
4. Чорна І. С., Алексєєнко Н. В. Девіантна поведінка підлітків. Особистість, суспільство, закон. 2019. С. 211–214.
5. Damron-Bell J. The development of deviant behavior in adolescents : the influence of student characteristics and school climate. URL: <https://ir.library.louisville.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1308&context=etd> (date of application: 14.04.2025).
6. Parveen A., Raja W., Bhat R. A. Behavioural deviance among adolescents - a scrutiny of literature reflecting associated factors. Journal of Positive School Psychology. 2022. Vol. 6. No. 9. pp. 109–114.
7. Sadulloyeva M. G., Khayrieva M. F. Causes, forms and corrective actions of deviant behavior among school children. International journal of Culture and Modernity. 2021. Vol. 11. pp. 43–46.

*Головінова Богдана
Науковий керівник – доц. Андрійчук Іванна*

ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ ЯК ЧИННИК АБ'ЮЗИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ОСОБИСТОСТІ У ПОДРУЖНІХ СТОСУНКАХ

Сучасне суспільство все частіше зустрічається з проблемами насильства у сім'ї, де основним елементом є аб'юзивна поведінка одного з подружжя. Вона стосується не лише фізичних проявів, але й психологічного, емоційного та економічного тиску, що все частіше проявляється в подружніх стосунках. Однією з ключових причин, що провокують аб'юзивність у подружніх стосунках, є внутрішньоособистісні конфлікти. Такі конфлікти не завжди є очевидними, однак вони суттєво впливають на взаємодію індивіда з партнером та формують